

SHARQ ALLOMALARINING ASARLARIDA KASB TANLASH BORASIDAGI FIKIRLARNING PEDAGAGIK VA PSIXOLOGIK TAHLILI

University of Business and Science

pedagogika va psixologiya

kafedrası stajyor o'qituvchisi

To'raboyev Azamat Muxamadullayevich

email: turaboevazamat@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri kasb tanlash va o'quvchilarni kasbga yo'naltirish masalasini sharq mutafakkirlarining asarlarida yoritilishini o'rganilgan

Kalit so'zlar: Ta'lim-tarbiya, kasb-hunar, psixika, iroda, qiziqish, layoqat, mayl, qobiliyat.

Abstract: This article examines the current issues of choosing a profession and guiding students towards a profession, which are discussed in the works of Eastern thinkers.

Keywords: Education, profession, psyche, will, interest, ability, inclination, ability.

Аннотация: В статье рассматриваются актуальные вопросы выбора профессии и профориентации учащихся, которые обсуждаются в трудах восточных мыслителей.

Ключевые слова: Образование, профессия, психика, воля, интерес, способность, склонность, умение.

Kirish

Respublikamiz mustaqillikka erishgandan so'ng yosh avlodga ta'lim- tarbiya berish bilan birga mustaqil hayotga tayyorlash va kasb-hunarga yo'naltirish kabi bir qator ta'lim mazmuniga o'zgarishlar kiritildi. O'quvchilarni mustaqil hayotga tayyorlash va kasb-hunarga yo'naltirish borasida, umumiy o'rta ta'lim maktablarida

huquqiy va me'yoriy xujjatlar, kasbiy axborot va maslahatlar, psixologik xizmatlar bo'yicha uslubiy tavsiyalar psixodiagnostika metodikalar ixtisos tasniflagichlari tayyorlanib amaliyotga tatbiq etilmoqda.

Kasb-hunarga yo'naltirishdan maqsad o'sib kelayotgan yosh avlodni ongli ravishda kasb tanlashga tayyorlashdir. Ularni kasb-hunarga yo'naltirish orqali bo'lajak kasbiy qarorlarini shakllantirish kasbni erkin va mustaqil tanlashlari uchun kasb-hunarga yo'naltirish ishlariga mustahkam zamin yaratuvchi ilmiy-amaliy tizim sifatida qarash lozim.

Bugungi kunning yana bir dolzarb muammolaridan biri, kasb-hunar tayyorlashda ota-onalar bilan farzandlarning yoki tashxis natijalari bilan bolalarning fikrlarini mos kelmasligidir. Bu esa o'quvchilarning psixikasiga o'zining salbiy ta'sirini o'tkazib, mustaqil hayotdagi ilk qadamni bosishdan tanlayotgan kasbiga qiziqishlari so'nib, ixlosi qaytishiga olib keladi

Kasb-hunarga yo'naltirish xizmati mutaxassislarning vazifasi har bir bola, o'quvchi yoshlar kelgusi hayotida o'zining munosib o'rnini topish, o'zi yoqtirgan kasb-hunar egasi bo'lish, o'zining (munosib o'rnini) va jamiyatning ertangi faoliyatini ta'minlab berish imkoniyatini yaratib berishdir.

Sharqda yoshlarga ta'lim va tarbiya berish, ularga kasb – hunar o'rgatish qadimiy an'analaridan hisoblanadi. Ayniqsa, hunarmand va kosiblar me'mor va naqqoshlar, dehqon va chorvadorlar o'z farzandlari yoki shogirdlarini tarbiyalashga kasb sirlarini o'rganishga juda katta ahamiyat berganlar. Xalqimizning yosh avlod tarbiyasiga bu qadar e'tibor berishini ko'rsatuvchi turli-tuman naqlar va rivoyatlar maqollarning asrlar osha to'planib kelganligini ham alohida qayd etish o'rinlidir. Jumladan, "Ustozdan o'zmagan shogird, shogird emas", "Hunarli kishi xor bo'lmas" yoki "Bir yigitga yetmish hunar oz" kabi ko'plab hikmatli so'zlar borki, ular qadim-qadimdan ota-bobolarimiz yosh avlodni ruhan va jismonan barkamol hamda o'ziga munosib biror bir kasb-kor egasi bo'lib yetishishlariga da'vat etib kelganlarining yaqqol isbotidir. Sharq mutafakkirlari ta'limotida o'g'il va qizlarga ta'lim va tarbiya berish bilan birga ularni kasb hunarga o'rgatish g'oyasi ham muhim o'rin egallaydi. Bundan

ko'rinadiki, kasb tanlash kasbga yo'naltirish masalalari hozirgi kun uchun yangilik bo'lmay, balki azaliy muammo sifatida o'rganib kelinmoqda. Jumladan, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Jomiy, Ahmad Donish, Davoniy va boshqalar tomonidan yozilgan asarlarda muammo atroflicha talqin qilingan. Buyuk qomusiy olim Abu Nasr Forobiy kasb-hunar to'g'risida ilk fikrlarini bildirib, qimmatli maslahatlarni berganlar chunonchi ta'lim-so'z va ko'nikmalar majmui, tarbiya esa amaliy malakalardan iborat ish-harakat ekanligini, muayyan kasb-hunarga berilgan, u bilan qiziqqan kishilar shu kasb-hunarning chinakam shaydosi bo'lishini aytgan. Bu mulohazalardan ko'rinib turibdiki, kasb-hunar insoniyat uchun azaldan juda zarur hayotiy vosita bo'lib kelgan.

Abu Nasr Forobiyning ta'kidlashicha, "ta'lim-degan so'z xalqlar va shaharliklar o'rtasida nazariy fazilatlarni birlashtirish tarbiya esa shu xalq o'rtasidagi tug'ma fazilat va amaliy kasb-hunar fazilatlarini birlashtirish degan so'zdir. Ta'lim faqat so'z va o'rganish bilangina bo'ladi. Tarbiyachi esa amaliy ish tajriba bilan, ya'ni shu xalq shu millatning amaliy malakalaridan iborat bo'lgan ish-harakat, kasb-hunarga berilgan bo'lishi, o'rganishidir"-deydi.¹

Forobiy ta'lim-tarbiya ishlarini ikki yo'l bilan amalga oshirishni nazarda tutadi: "Amaliy fazilatlar va amaliy san'at kasb-hunarlar va ularni bajarishga odatlantirish masalasi"ga kelganda bu odam ikki yo'l bilan hosil qilinadi; bulardan birinchisi-qanoatbaxsh so'zlar, chorlovchi, ilhomlantiruvchi so'zlar yordamida odatda hosil qilinadi, malakalar vujudga keltiriladi, odamdagi g'ayrat, intilish harakatga aylantiriladi. Ikkinchi yo'l yoki usul-majbur etish yo'li. Bu usul gapga ko'nmovchi qaysar shaharliklar va boshqa sahroiylar xalqlarga nisbatan qo'llaniladi. Chunki ular so'z istaklarigacha so'z bilan g'ayratga kiradiganlardan emaslar.

Forobiyning fikricha, insonning kasb-hunar va san'atdagi fazilatiga kelsak, bu fazilat tug'ma emasdir aks holda uning fikru – fazilatida mutlaqo kuch va ulug'lik bo'lmas edi. Agar kasb-hunar fazilati tug'ma bo'lganda podshohlar ham o'zlari ishlab

¹ Breslav G.M. *Emotsionalnye osobennosti formirovaniya lichnosti v detstve: norma i otkloneniya*. – M.: Pedagogika, 1990. – 140 s.

va harakat qilib emas, balki podshohlik ularga faqat tabiiy ravishda muyassar bo'lgan, tabiat talab qilgan tabiiy majburiy bo'lib qolar edi. Nazariy va buyuk fikriy fazilat ulug' tug'ma fazilat va ulug' fazilati odat-malaka bo'lib qolgan odamda bu fazilatlar irodani hosil qilishning va odatga aylantirishning sababi bo'ladi, bunday odamlar cheksiz, juda kuchli tabiat va irodaga egadirlar. Agar insonda mana shunday go'zal xususiyatlar yoki fazilatlar birlashsa, uyg'unlashsa, shundan so'ng u o'zidagidek go'zal fazilat va irodani xalqlar shahar aholilarida axloq, odob, rasm-rusm, kasb-hunar, odat va irodani hosil qilgani uchun insondan zo'r kuch va qudrat talab qilinadi. Ta'lim degan so'z xalqlar va shaharliklar o'rtasida nazariy fazilatni birlashtirish, tarbiya esa shu xalqlar o'rtasidagi tug'ma fazilat va amaliy kasb-hunar fazilatlarini birlashtirish degan so'zdir.

Forobiyning fikricha, baxtning turli darajalarining bir-biridan afzalligi uch xil alomatga qarab aniqlanadi. Biz quyida ko'rib chiqayotgan hunar va san'atlarning bir-biridan afzalligi ham xuddi shu alomatlarga qarab aniqlanadi. Hunar va san'atlar qaysi tur va sohalarga taalluqli ekanligiga ko'ra bir-biridan afzal ko'rinadi.

Masalan bo'z to'qish, shoyi to'qish, attorlik, hovli supurish, raqs san'ati, fiqx ilmi, tabiblik yoki so'z san'ati bir-biridan qanchalik afzal bo'lsa, baxtga erishuv darajalari ham shunga o'xshashdir.

Abu Rayhon Beruniy inson kamolotida mehnat va mehnat tarbiyasi haqida muhim fikrlarni bayon etadi. U har bir hunar egasini mehnatiga qarab turlarga bo'ladi. Og'ir mehnat sifatida binokor, ko'mir qazuvchi, hunarmand, fan sohiblari mehnatini keltiradi. Ayniqsa, ilm ahli-olimlar mehnatiga alohida e'tibor berish, xayrixoh bo'lishga chaqiradi, ularni ma'rifat tarqatuvchilar jamiyat ravnaqiga hissa qo'shuvchilar deb biladi. Shu bilan birga og'ir mehnat qiluvchi konchilar yer ostida gavhar izlovchilar, dehqonlar haqida gapirib, ularning mehnatini rag'batlantirib turish kerak deydi. Ayniqsa, podshohlar bunday mehnat ahliga g'amxo'r bo'lishi kerakligini alohida eslatadi. Chunki ana shu mehnat ahli ular hukmronligining tayanchi deb ta'kidlaydi. Beruniy bolalarni mehnatga o'rgatish metodlari, yo'llari haqida ham fikr yuritadi. Masalan, bolalarni eng kichik yoshdan mehnatga o'rgatish kerak deydi. Mehnat tarbiyasi o'sha davr tarbiya an'anasiga binoan vorislikka katta ahamiyat

beradi. Hunarmandchilikning bunday yakka holda o'rgatilishi malakali kasb egalariining yetishib chiqishiga yordam bergan, halol va vijdonan mehnat qilishga yo'llaganki, bu insonning kamolga yetishida muhim pog'ona bo'lgan. Zero, qadimdan har bir yetuk inson shohmi yoki oddiy fuqaromi hunarning bir yoki bir nechta turini bilishi zarur sanalgan. Shunga buyuk shaxslar ham beklar ham, mol-mulk egalari bo'lgan boylar ham oddiy fuqaro ham o'z farzandini bilimli bo'lish bilan birga hunarli bo'lishiga ham e'tibor bergan va bu yozilmagan qonunga barcha birdek amal qilgan. Chunki kishilik jamiyati paydo bo'lgandan boshlab, kishilar o'z mehnati va hunari bilan kun kechirishga majbur bo'lgan va bu hayot taqozosi asoratida qabul qilingan. Shuning uchun ham Beruniy inson har tomonlama kamolga yetishi uchun u ilimli bo'lishi bilan birga mehnatsevar va hunar egasi bo'lishi ham kerak deydi.²

Abu Ali ibn Sinoning mehnatsevarlik tarbiyasi borasidagi fikrlari ham diqqatga sazovordir. Jumladan u har bir bolani biror hunarga o'rgatmoq, shart deydi. Yosh yigit biron hunarni o'rgansa, uni hayotga tatbiq eta olsa va mustaqil hunar tufayli oilani ta'minlay oladigan bo'lsagina otasi uni uylantirib qo'ymog'i lozim, deb hisoblaydi. O'spirin hunar egallashi bilan unda nafaqat axloqiy hislar, balki xarakterning irodaviy hislatlari ham tarkib topa boshlaydi. Hunar egallash orqali o'spirinlardan sabrbardoshlik, chidamlilik, mehnatsevarlik, ishbilarmonlik, tadbirkorlik, zukkolik kabi insoniy sifatlar shakllanadi. Ibn Sino har bir insonning mijozidan kelib chiqqan holda unga alohida e'tibor berish kerakligini ta'kidlashi tufayli juda katta amaliy ish qilganligiga guvoh bo'lish mumkin. Uning fikricha, har bir inson faqat unga tegishli bo'lgan xususiyatlargagina egadir, unga o'xshash insonlar kamdan-kam bo'ladi.³

Yusuf Xos Hojibning osha davrda kosib hunarmandlarga naqadar hayrixohligi o'z-o'zidan emasdi. Chunonchi, davlatning tinch osoyishtaligi, jahonda tutgan mavqei, boyligi, xalqning farovonligi ana shu toifadagi kishilarga bog'liq edi. Zero, kasb-hunar ta'limning ijtimoiy-siyosiy, moddiy va ma'naviy taraqqiyotining o'lchov birligi sanalardi.

² Breslav G.M. *Emotsional'nye osobennosti formirovaniya lichnosti v detstve: norma i otkloneniya*. – M.: Pedagogika, 1990. –50 s.

³ O'sha asar -59b

Yusuf Xos Hojib jamiyat tarqqiyoti va xalq farovonligida muhim o'ringa ega bo'lgan dehqonlar, chorvadorlar, savdogarlar, tabiblar, olimlar haqida ham muhim fikrlar bayon etadi va har birining jamiyatdagi o'rnini ko'rsatib beradi.

Chunonchi, dehqonlar va chorvadorlarning ham ijtimoiy, iqtisodiy hayotda tutgan o'rnini yuqori baholaydi va ular mehnati eng ulug' sharaflil muqaddas ekanligini ta'riflaydi. Ko'rinib turibdiki, olim jamiyatning rivojlanishiga hissa qo'shgan har bir kasb-hunar egasini ulug'laydi va ularni qadrlash zarurligini ta'kidlaydi.⁴

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, sharq allomalari asrlaridagi kasb tanlash, kasbga yo'naltirish borasidagi fikrlarni o'rganish, ularni amaliy hayotga tadbiq etish, o'sib kelayotgan yosh avlodni ongli kasb tanlashga yordam beradi, Bu esa bolalarni yoshligidanoq kasb-hunarga o'rgatish jamiyatning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Shuningdek, ularda kasbga xos tushuncha, tasavvur va bilimlarini boyishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Arziqulov D.N. Farfiyev Yo.I. Kasbiy ko'nikma va malakalarning shakllantirishda psixologik bilimlarning ahamiyati// Oliy ta'lim tizimida psixologiya fanlarini o'qitishning ilmiy-islubiy muammolari. Pespublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. T.2011.40-43 betlar
2. Ismoilova Z. Xodjayev A. Kasbiy shakllanish jarayonida kasbiy sifatlarning roli. Psixologiyani dolzarb muammolari. Pespublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. T. 2009.346-349 betlar
3. Klimov E.I. Ishlab chiqarish asoslari: Kasb tanlash. 2-qism T.1992.
4. Holiev I, Xusanov J. Kasb-hunar ta'limi: Texnologiya Ma'naviyat. Mahorat. T.: O'qituvchi. 2003 y. 256- bet.
5. Xodjakulova D. Kasbiy yo'nalganlik muammosi psixologlar talqinida. Psixologiyani dolzarb muammolari. Pespublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. T. 2009.346-349 betlar

⁴ Breslav G.M. *Emotsionalnye osobennosti formirovaniya lichnosti v detstve: norma i otkloneniya*. – M.: Pedagogika, 1990. –63 s.

6. 5.Nishonaliev U.N., SHodiev N.SH., Muslimov N.A. Mehnat ta'limidan "Kasbga yo'naltirish asoslari" kursi bo'yicha metodik qo'llanma. -Toshkent, 2004. 12 b.
7. Odilboyevich, J. X. (2025). TA'LIM TIZMDA IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLLALARNI O'QITISHDA INKLYUZIV TA'LIMNING O'RNI VA AHAMIYATINING PEDAGAGIK VA PSIXOLOGIK JIXATLARI. *Research Focus*, 4(Special Issue 2), 132-140.
8. Odilboyevich, J. X. (2025). O'SMIRLIK DAVRIDA XARAKTER AKSENTUATSIYASINING SHAKLLANISHIGA IJTIMOIIY MUHITNING TA'SIRI. *Central Asian Journal of Education and Innovation*, 4(4), 150-153.
9. Jurayev, X. O. (2024). Shaxsning ijtimoiylashuv jarayonida o'z men konsepsiyasining psixologik mexanizmlari. *Science and Education*, 5(9), 237-242.
10. Odilboyevich, J. X. (2025). DEVIANT XATTI XARAKATLARNING NAMOYON BO'LISHIDA XARAKTER AKSENTUATSIYASINI O'RNII. *Международный журнал научных исследователей*, 10(2), 29-34.
11. Odilboyevich, J. X. (2024). Yuridik Faoliyatda Psixologik Ta'sir Etish Va Jinoyatchi Shaxsning Psixologik Xususiyatlarini Aniqlash. *Journal of Research in Innovative Teaching and Inclusive Learning*, 2(2), 7-10.